

"לאמנות הפלסטית והשימושית" - בית הספר לאמנויות בעין הוד

צאלה קוטלר הדרי

שיתופית שבה הוחלפו עקרונות החקלאות בעקרונות של יצירה אמנותית. עין הוד הוקם בשנת 1953 על שטחו של הכפר עין חוד, שהיה נטוש וריק מתושביו הערבים שברחו/גורשו ממנו במלחמת העצמאות. מראשיתו, יזם גרעין המייסדים את הקמתו של סדנאות ובתי מלאכה, ענפי ייצור ויצירה שהיו ללב הכלכלה המקומית, וזכו לתור זהב בשנות ה-60 וה-70. בשנים 1971-1981 פעל בכפר גם בית הספר לאמנויות, שבשיאו שילב הכשרה מעשית בסדנאות עם לימודים אקדמיים בחוג לאמנות באוניברסיטת חיפה.

שיעור ציור בהנחיית אד סרנוף בבית הספר לאמנות. צילום באדיבות המשפחה

יוסף שאלתיאל בסדנת הוטרז', 1969. ארכיון דן הדני, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצק, הספרייה הלאומית

מחיי היומיום, וגם כנתיב הכרחי לפרנסת הכפר ולפיתוחו.

סדנאות אלו, שלימים גם סובסדו ונתמכו בידי גופים שונים, היו אבן שואבת עבור מי שלימים יהיו האבות והאמהות של המלאכות באמנות הישראלית: הדוויג

סדנאות המלאכה היו הביטוי העיקרי של האידאולוגיה של מרסל ינקו ושל גרעין האמנים והאמניות שסחף אחריו: ביסוס אמנות ישראלית צעירה שנשענת על מסורות של מלאכת יד, מתוך תפיסה הגורסת כי האמנות צריכה להיות חלק

טול את מפת ההתיישבות והפוך בה, כפר אחרי כפר. לא תמצא לו אח ודוגמא. מין כפר כזה שבמקום לול ומחלבה, רפת ופלחה - ענפי המשק

צאלה קוטלר הדרי היא אוצרת ומנהלת גלריה לאמנות עין הוד, וחברת צוות בבית לאמנות ישראלי, האקדמית ת"א יפו

השיתופיים המקיימים את החברים הם סדנאות הקרמיקה והפסיפס, הגלריה והליתוגרפיה, כך נכתב על כפר האמנים עין הוד בעיתון מעריב בשנת 1963. דברים אלה משקפים נאמנה את אופיו הייחודי של הכפר, שהוקם בשנת 1953 כאגודה

כרזה של מועצת פועלי חיפה, ועדת התרבות, 1961

לחמש או שש שנים, בתקציב של 100 אלף לירות.

בראשית שנות ה-60 הסדנאות הלכו והתמסדו גם בזכות קשרים שטווה הכפר עם משרדי ממשלה וגופים שונים: ההסתדרות הציונית, משרד ראש הממשלה, משרדי החוץ, החינוך והתרבות, השיכון והעבודה, עיריית חיפה וקרנות תורמים.³ הסדנאות נתנו מענה להכשרת עולים חדשים, למורים ולגננות, לאמנים מהכפר ומחוצה לו, לנוער בסיכון, ללימודי מקצוע נדרש ועוד.

כך למשל, בראשית שנות ה-60 יזמה ועדת התרבות של מועצת פועלי חיפה הקמת "אולפן לאמנות הפלסטית

ב-1955, שנתיים לאחר הקמת כפר האמנים, התכנסה אסיפת חברים וחברות. לינקו היו חדשות טובות, והוא דיווח כי התקבלו מהממשלה נולים לטובת סדנת אריגה וכי "קולב ומוקדי עוזרים לקבל אבנים מגרמניה לטובת סדנת הדפס האבן. דפוס לוי-אפשטיין תרם גם הוא", אמר לחברים. "ונפגשתי גם עם ד"ר לוי מבני ציון אמריקה – אני מנסה לעניין אותם לתת תרומות לסדנת הקרמיקה. עלינו גם למצוא מדפיס מיומן לסדנת הליתוגרפיה".¹

שנה מאוחר יותר, במאי 1956, התקיימה אסיפה נוספת שנמשכה יום שלם, ובמהלכה דנו החברים ביסודיות וכמעט ללא הפסקה בנושא הקמת הסדנאות והסמינרים לאמנות של עין הוד, ובתקציב הנדרש לכך. האמן שרגא כהן ניסח באותה אסיפה את החזון המשותף, לפיו "כל הכפר יהיה בנוי על מתכונת של אקדמיה". מוקדי חיזק את דבריו: "אני מציע שהוועד הבא לא יחכה ומיד יתחיל בסמינרים לאמנות. באנו לכאן לבנות וליצור אמנות ישראלית, ויש לזכור זאת".²

"הסדנאות נשלמות והולכות ועוד מעט הן תהיינה מוכנות להפעלת הסמינרים", הרגיע ינקו את החברים באסיפה. "טרם הגענו לכלל הגשמתן של תכניות אלה ובעיקר קשה הדבר משום המצב הקשה בו נתונה המדינה. ייתכן ונצטרך לא לחכות להגשמת הבטחותיהם של מוסדות, ולהתחיל בכוחות עצמנו". בתום אותה אסיפה הוחלט שלטובת פיתוח הסדנאות והסמינרים תידרש תכנית עבודה מסודרת

גרסמון, גדולה עוגן, ג'ניה ברגר, איצ'ה ממבוש וברברה סובקוביץ לימדו, למדו ויצרו קרמיקה. משה כהן לימד את יסודות הדפס הליתוגרפיה בחדר ההדפס, שינוהל לימים על ידי אורה להב-שאלתיאל. סדנאות הוויטראז' והפסיפס הונהגו על ידי פרופסור יוסף שאלתיאל, מחלוצי אמנות הוויטראז' המקומית ומי שהיה דיקן בית הספר. בסדנאות ובבית הספר לימדו גם מרצים רבים מן החוץ: חוה מחותן לימדה פיסול ואמנות סביבתית, ג'ין מאייר לימדה קרמיקה ורפי לביא לימד ציור.

האמן שרגא כהן ניסח באותה אסיפה את החזון המשותף, לפיו "כל הכפר יהיה בנוי על מתכונת של אקדמיה". מוקדי חיזק את דבריו: "אני מציע שהוועד הבא לא יחכה ומיד יתחיל בסמינרים לאמנות. באנו לכאן לבנות וליצור אמנות ישראלית, ויש לזכור זאת"

ביוני 2025 נפתחה בגלריה לאמנות עין הוד התערוכה "ועכשיו אל החומר", שעוסקת בסדנאות המלאכה ובבית הספר לאמנות עין הוד. התערוכה מציעה מבטים מצטלבים שנעים בין המלאכות השונות, בוחנת את ההתפתחות מהמסורתי לעכשווי, ומוציגים בה עבודות היסטוריות וחומרי ארכיון לצד אמנות עכשווית. תערוכה זו חותמת רצף תערוכות מבוססות מחקר העוסקות בתרומה ובמערכת היחסים ההדדית שבין כפר האמנים עין הוד לשדה האמנות הישראלית.

חברת בית הספר 1977

נתברך הכפר עין הוד בכמה מעלות, שצורפן הינו אידיאלי לבית-יוצר. המשתלם זוכה במרחב של נוף מרגיע, המזמין להתייחדות. אך בהיכנסו לסדנה הוא נקלע מיד למשטר של עבודה, לעולמם של כלים ומכשירים ערוכים בארונות, בשולחנות מתאימים לגובהו ומידותיו הפיסיות: נעלמו מכאן אותן הפרעות, רעשים סואנים של העיר. זו 'התבודדות' בקבוצה, שרוב אנשיה צמאים להפיק מירב התועלת מהזמן הקצר של חופשתו שהקדישה ללימודים. בין כתלי הסדנה נופלות כל המחיצות, הכל נותנים דעתם להישג, לצירופים השונים בעבודה

סוללי דרך לעיצוב מסגרות שיוצקו בהן תכנים ופעילויות המשמשות כור היתוך של דור אמני המחר".⁸

על פי תפיסת עולמו של טמיר, "האמנות בגיל הרך אינה מקצוע הוראה נפרד במערכת האינוטגרלית של התהליך החינוכי, היא אינה אלא אמצעי בין שאר אמצעים המסייעים לפיתוח הכשרים האינטלקטואליים והאמוציונאליים, המוצאים להם ביטוי במישורי הלמידה השונים".

תחת הכותרת "מבנה הסדנאות" כתב טמיר: "מכל המרכיבים לאמנות במדינה

חברת השתלמויות מורים בעין הוד הוצאת משרד החינוך

המקצועיים: קרמיקה, פסיפס, ויטראז', מגזרות נייר, חיתוך עץ, ליתוגרפיה, טיפוגרפיה, ציור ורישום ועוד.

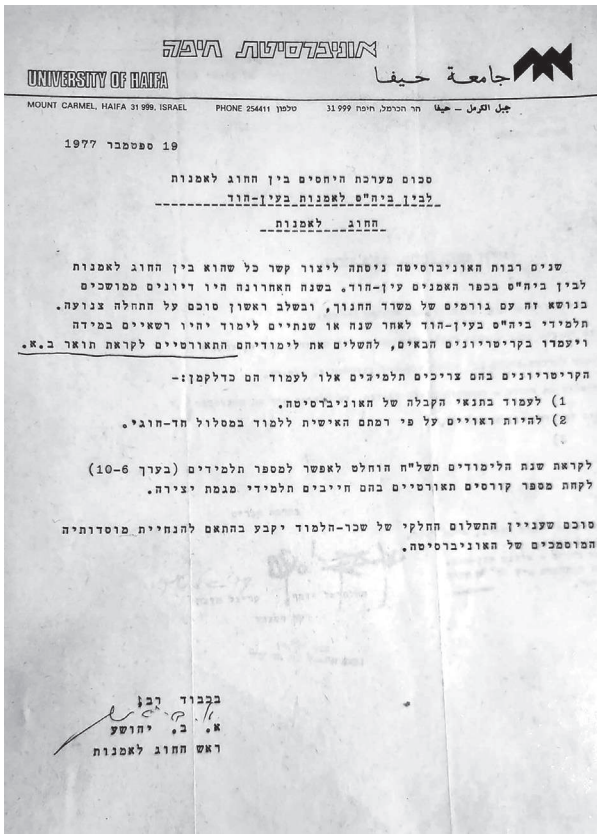
"כפר האמנים נמצא במקום מבודד בתוך נוף מרהיב עין של אחת משלוחות הכרמל", כתב טמיר במאמר המקיף. "הכפר העמיד לרשות המשתלמים שמונה סדנאות, אולם הרצאות, מקום מגורים, חדר אוכל, אמפיטיאטרון, מזכירות וגלריית אמנות. הקשר בין אנשי הכפר למשתלמים התפתח לקשרי רעות הנמשכים במשך כל ימות השנה והם זוכים ליחס של 'בני בית' [...] זכות ראשונים לו לכפר האמנים ולחוריו כמרכז חשוב לחינוך. הם ממלאים תפקיד של

והשימושית בכפר האמנים עין הוד", ובמסגרת זו הציעה הכשרות בקרמיקה, ציור, פיסול, פסיפס, אריגה והדפס אבן "בהדרכת מורים מוסמכים".⁴ הלימודים נערכו במתכונת של מפגש או שניים בשבוע בשעות הערב, הם עלו 14 לירות בחודש וכללו הסעות מאורגנות לעין הוד.

"למה דווקא בעין הוד?" שאלה כתבה ב"מעריב" על המיזם החדש, וגם ענתה: "כי בעין הוד נמצא ריכוז האמנים הגדול ביותר. ההדרכה תהיה יעילה מאחר שבמקום נמצאים אולפנים ובתי מלאכה, בהם יעבדו התלמידים. והעיקר, בכפר האמנים עין הוד ישנה 'אווירה' שממש מפתה ליצירה".⁵

תשתית יציבה במיוחד לשיתופי פעולה נוסדה עם משרד החינוך והתרבות, כפי שעולה מחוברת עבת כרס שהוציא לאור המשרד ב-1967, תחת הכותרת "השתלמויות מורים לציור ולאמנות כפר האמנים עין הוד".⁶ האמן משה טמיר,⁷ אז המפקח על לימודי האמנות במשרד החינוך, חיבר את המאמר הפותח וכתב: "זה שנים אחדות מתקיימות השתלמויות למורים לציור ואמנות שתכליתן להרחיב את שטחי היצירה הפלסטית אל מסלולי ההוראה בבית הספר, ואל מסגרות נוספות של פעילות יוצרת בקרב התלמידים והנוער [...] ההשתלמויות הארציות נתקיימו בכפר האמנים עין הוד המשמש כ'מרכז קבוע ללימודים עיוניים ומעשים'".

השתלמויות המורים בעין הוד התקיימו במהלך חופשות החגים והקיץ. סך כל שעות ההשתלמות השנתיות נעו בין 250 ל-300 בשנה בכל אחד מהחוגים

מימין: ברושור של סמינר לאמנות ומלאכת מחשבת עובון יוסף שאלתיאל. משמאל: תכנונת עין הוד ואוני' חיפה עובון יוסף שאלתיאל

סביב מוסד חינוכי מעין זה, עשוי להתגבש צוות אמנים – מורים ותלמידים – שבסיומ לימודיהם ימצאו את מקומם בעין הוד".¹³

ב־1970 זה סוף סוף קרה. משלחת מחיפה הגיעה לעין הוד, ובמהלך סיקור עיתונאי בישר מוקדי על הקמתו ופתיחתו הצפויה של בית הספר החדש לאמנויות עין הוד, שנוסד בשיפולי הכרמל.¹⁴ "עין הוד היא מקום תורה לאמנים צעירים, הבאים לכאן בכל חודשי השנה וביחוד בחודשי הקיץ, ללמוד בקורסים לציון, פיסול, קראמיקה, ליתוגרפיה, אריגה ויתר מקצועות האמנות", נכתב

עניהם בדאגה לעבר העתיד נתנו אות אזעקה. כל האמנות המודרנית שנזדעקה קיבלה השראה מעברן הגדול של האמנויות העממיות, ותבעה בכרוזיה את תחייתן של סדנאות האמנים ומלאכת המחשבת. לא מקרה הוא שהחיוניות, הצבעוניות, הרעננות וההבעה המיידית, הישירה, מהוות את יסודות האמנות".¹⁰

אלא שהסדנאות כשלעצמן לא היו זרו מספק להתפתחות הכפר ומימוש חזון האקדמיה. "מדברים זה שנים על הקמת אקדמיה לאמנות", כתב אריה נשר במאמר ביקורתי על עין הוד ב"הארץ" ב־1964. "האקדמיה עדיין על הנייר. בינתיים הצליחו, כפי שנמסר, לאסוף כספים מאגודת בני ציון באמריקה להקמת אכסניה לתלמידי האקדמיה. שלט גדול ויפה המבשר על כך כבר מתנוסס במבואות הכפר. הפעילות האמנותית של הכפר מבחינת הפצת תורה מטריות לעת עתה בעריכת קורסים בימות הקיץ למורים לציון, מפעל הממומן על ידי משרד החינוך והתרבות. קורסים אלה הם מעין אימפרוביזציה שנועדה לספק פרנסה לאנשים כאן, ואין בהם כדי להקנות השכלה אמנותית יסודית".¹¹

לדידו של מוקדי, הפתרון לכך היה בהרחבת מתכונת הלימודים המוצעת. הוא התנגד עקרונית לקורסים קצרים, "פארטיזניים" כלשונו. "אינני רוצה שיתגבשו צעירים ב'כסית' שיוכלו לטעון אחרי קורס של שבועיים כי הם תלמידי ינקו, רודי להמן או מוקדי",

ב'שדה'. מתרדם כאן 'בניין על' מיוחד במינו שבסיומו ב'סדנה דארעה'".⁹

בבואנו לבחון את התפתחות סדנאות המלאכה ובית הספר לאמנויות של עין הוד, תוך מימוש חזון "כפר אמנים הבנוי על מתכונת של אקדמיה", נזכור כי גרעין המייסדים של הכפר כלל אנשי הוראה מנוסים וחלוצים בתחומם. מרסל ינקו הניח את היסודות למדרשה לאמנות "אורנים" הסמוכה לקריית טבעון והיה הרוח החיה בה, ומשה מוקדי ייסד את המכון לאמנות הפלסטית על שם אבני בתל אביב ועמד בראשו במשך יותר מ־15 שנה.

ההתמקדות בסדנאות וטשטוש הגבולות שבין אמנות למלאכה נבעו מתפיסת עולם אמנותית ומעמדה חברתית שאימץ ינקו. "התיעוש המדורבן עליידי המשטר החברתי הציף את כל השווקים העממיים בעולם במוצרים זולים וסרי טעים", כתב. "תוך תקופה של כמה עשרות שנים עלה בידי ייצור המוני זה להנחיד את סדנאות האמנים העממיות שקיימו בידן מסורת עשירה בת אלפי שנים ובכך הרסו את כל האמנויות העממיות שהיו מאז ומעולם את אבני היסוד של האמנות. כפייה משוועת זו שללה מהאדם את שמחת היצירה, הדירה ממנו הנאה, מנעה ממנו את שחרורו יצריו הקונסטרוקטיביים הטובים, אך לא עלה בידה למחות את זכר המסורת רבת ההוד. אמני דורנו, שהפנו את

זה שנים מקיים כפר האמנים עין חוד סמינרים לאמנות ולמלאכת מחשבת לאמנים ולמורים לאמנות. בכפר התקיימו ומתקיימים סימפוזיונים בין לאומיים בשטחי האמנות החזותית בהשתתפות אמנים דוגלים מרחבי העולם.

משך הסמינר

הסמינר לאמנות ולמלאכת מחשבת מתחיל השנה ב-1.10.72 ונגמר ב-30.6.73. הלימודים המעשיים מתקיימים בשעות הבוקר חמישה ימים בשבוע. שעות אחרי הצהריים והערב מוקדשות לעבודה עצמית והרצאות.

תכנית הלימודים

מקצועות	מורים
ציור	משה מוקדי, גרשון דוידוביץ, יוחנן סימון, רות כהן
רישום	מרסל ינקו, אריה נבון.
פיסול	מיכאל גרוס, דב פנין, צבי אלדובי, אורסולה מלבין
קרימיקה	גליה ברר, ברברה סובקביץ.
פסיפס פרסקו סטרפוטו	יוסף שאלתיאל, יוחנן סימון.
ליטוגרפיה דפוס משי	אציה מנבוש, פטר רוז'ה, פלורנס קאופמן.
אמאיל	רות אריון

תכנית הלימודים מאפשרת התמחות בשנים או שלושה מקצועות, לאחר התנסות בכולם. המורים יעמדו בראש לרשות התלמידים בבחירת המקצועות המתאימים לכל אחד ואחד. כמו כן אפשרות למתקדמים להשתלמות חופשית בדרך של ביקורת עבודות ושיחות עם אמן לפי בחירתו של התלמיד.

תנאי קבלה

יתקבלו כתלמידים מן המניין אמנים מתחילים מתקדמים ומשתלמים ללא צורך בתעודות אלא לאחר הגשת עבודות וראיון עם ועדת הקבלה ובאשרורה.

הרשמה

ההרשמה לסמינר מתחילה ב-1.8.72. במזכירות הכפר או באמצעות הדאר. על המועמד להביא עמו את הפרטים הבאים:

1. תעודת זהות
2. שטח יצירות
3. תולדות חיים בכתב יד
4. דמי הרשמה 5.— ל"י

דמי ההרשמה לא יוחזרו לתלמידים שלא התקבלו.

שכר לימוד

1. דיור בכפר האמנים עין חוד — 100 ל"י לחודש.
2. למד; חומרים ושמוש בדסנאות — 250 ל"י לחודש.
3. עם התקבלו לסמינר משלם התלמיד במזומן עבור החודש הראשון וחוזם על 8 שטרות לחודשי הלמוד הבאים.

הסמינר יספק לתלמיד את החומרים הבאים: נייר, חומר, נכס, אבן מוזאיקה, שיש ומלט.

הטבות

לתלמידים המצטיינים אפשרות לזכות במלגות. הסדנאות תהיינה פתוחות לרשות התלמידים גם לאחר שעות הלמוד. במקרים בודדים תנתן לתלמידים גם אפשרות לעבוד במחיצת אמני המקום בסדנאות הפרטיות שלהם, בשלב מתקדם יותר.

פרטים נוספים

דיור: התלמיד ישוכן בכפר האמנים עין חוד. כלכלה: הכלכלה על השבון התלמיד (בכפר קומת מסעדה בית קפה שיספק ארוחות זולות במיוחד לתלמידים. קומת גם אפשרות לקנות מצרכים בצרכניה של המושב השכן ניר עציון). פרטים נוספים במזכירות הכפר טל. 04-942029 בשעות 17:00—09:00.

לכבוד
מזכירות כפר האמנים עין חוד
דאר נע חוף הכרמל.

אני מעונין/ת לחשתתף בסמינר לאמנות ולמלאכת מחשבת המתחיל ב-1.10.72 בעין חוד.
שם פרטי _____ משפחה _____
כתובת _____ טלפון _____
תאריך _____ חתימה _____

"הייתי בתקופת חיפוש עצמי אחר צבא ואז ראיתי את המודעה. היות שאני ציירתי כל נעורי פניתי אליהם והזמינו אותי למבחן. קיבלנו דפי סקיצות חומים, פחם ועפרונות והיתה מודליסטית, מישהי מהכפר – התבקשנו לרשום אותה. מי שבחנו אותי היו רפי לביא, נעמי הוס, אד סרנוף ויוסף שאלתיאל, שהיה הדיקן של בית הספר. חזרתי הביתה ותוך ימים מספר קיבלתי הודעת קבלה – והתחלנו

שנתמכו על ידי הסוכנות). עלות החומרים כ-60 לירות לחודש. חדר לסטודנט באכסניית בית הספר עלה 400 לירות לחודש, ובכל חדר יכלו להתגורר עד שלושה תלמידים. לרשות התלמידים עמדה במרכז הכפר מסעדה עם טלוויזיה, והם הוזמנו להשתתף בפעילויות החברתיות והתרבותיות של התושבים.

בית הספר הפך במהרה לחלק בלתי נפרד מכפר האמנים, ותרם לשגשוגו ולתנועה של אמנים צעירים, סטודנטים ומורים לאמנות. אמנם מורי בית הספר היו ברובם אמני הכפר, אך הוזמנו ללמד בו גם אמנים אורחים בעלי שם דוגמת יצחק דנציגר, רפי לביא, יחיאל שמי ואחרים.¹⁶

מנהלו של בית הספר לאורך כל שנות פעילותו היה יוסף שאלתיאל (1931–2016), צייר ואמן, מחלוצי אמנות הוויטראז' בישראל, שהפעיל בעין חוד סטודיו לזכוכית ולוויטראז' ועסק גם בציור ובפיסול.¹⁷ שאלתיאל נולד באיזמיר ועלה לישראל ב-1947 כשהוא בן 15.

סדנת האריגה הציבורית, 1964-1965. צלם לא ידוע

הוא התיישב בקיבוץ יגור ולמד ציור אצל ערי גלאס. לאחר שירותו הצבאי הצטרף לקיבוץ גן שמואל וחלק סטודיו עם האמן יוחנן סימון. את הכשרתו כאמן קיבל בסמינר אורנים, שם למד אצל ינקו, שהזמין אותו להצטרף לכפר האמנים עין חוד, ושאלתיאל נענה לקריאה.

במשך כהונתו ביקש שאלתיאל לקדם שיתוף פעולה עם הנהלת אוניברסיטת חיפה ולהפוך את הסדנאות לשלוחה של האוניברסיטה.¹⁸ לאחר מאמצים רבים, ב-1977 הוכשר מסלול ייעודי לבית הספר בשיתוף החוג לאמנות באוניברסיטת חיפה בראשות א.ב. יהושע, שאפשרה לתלמידים להשתלם מעשית בעין חוד ועיונית באוניברסיטה.¹⁹

"הלימודים היו שלובים בסדנאות המלאכה", נזכר יהודה לברון, שלמד במחזור האחרון של בית הספר לאמנויות בעין חוד, במסלול המשולב עם אוניברסיטת חיפה. מודעה בעיתון הביאה אותו בקיץ 1980 לבחינות הקבלה.²⁰

תכנית הלימודים של בית הספר לאמנות, 1972. עזובן יוסף שאלתיאל

ויוצרת בסדנאות. אפילו תעודת הגמר שלו אוירה בהדפס אבן שנעשה בחדר ההדפס המקומי. הסדנאות עמדו פתוחות לרשות התלמידים במשך כל שעות היום. כמו כן, ניתנו הרצאות בתולדות האמנות ואמנות מודרנית והוקרנו סרטים אמנותיים.

כדי להציע לתלמידי בית הספר אפשרות למגורים, הוקמה בעין חוד אכסניה בתנאי פנימייה והוכשרו, כאמור, שיכונים המיועדים לעולים חדשים שנקלטו בלימודים. זאת, בסיוע אגודת "בני ציון", קרן ציונית-אמריקאית שתמכה בעין חוד בשנים הראשונות.

שכר הלימוד עמד על כ-5,000 לירות לשנה (סידור מיוחד היה לתלמידים

בחברת שיוקית שהופקה על אודות היצע הסמינרים בסדנאות של הכפר. "רבים מבין אמני עין חוד עוסקים בהוראת אמנות ומלאכת מחשבת, וטבעי הדבר שישאפו להדריך צעירים במסגרת המוכנת של כפר האמנים".¹⁵

בית הספר הציע תכנית תלת שנתית של לימודים מלאים או חלקיים במגמות הפיסול והציור. תלמידי שנה א' ור'ב' חויבו לבחור במגמה אחת מתוך התכנית המוצעת, ולתלמידי שנה ג' ניתנה האפשרות להרכיב מערכת חופשית מתוך שתי המגמות. תנאי הקבלה לבית הספר כללו מבחני רישום וציור.

בית הספר שם דגש על עבודה מעשית

חלק מהתלמידים היו עולים חדשים שהגיעו מטירת כרמל, וחלקם חברי הכפר. מטרת הקורס היתה ללמד אותם מקצוע שיוכלו להתפרנס ממנו. גם המשתתפים קיבלו שכר ממשרד העבודה. "לרבים היתה זו המשכורת שהחזיקה אותנו מבחינה כלכלית"

העברת הידע, ההשכלה וההכשרה בשדה האמנות הישראלי. כפי שציין ד"ר גדעון עפרת: "התפתחות הקרמיקה הישראלית חייבת לא מעט לפעילותם של יוצרים במושבת האמנים בעין הוד"²¹.

סדנת הקרמיקה של עין הוד הוקמה גם היא בעזרת קרן בני-ציון. הדוויג גרוסמן, מחלוצות הקרמיקה הישראלית, הגיעה לעין הוד עם בן זוגה האמן רוני להמן. היא התגוררה בכפר בשנים 1953-1957, והדריכה את אמני הכפר בסדנת הקרמיקה החדשה.

אחריה היה זה איצ'ה ממבוש, שכונה "מוכתר הכפר", שהיה אחראי על סדנת הקרמיקה ולימד בה. בהמשך פתח ממבוש סדנה נוספת לקרמיקה במסגרת מרכז סדנאות למלאכת מחשבת שזים עם זוגתו, האמנית אביבה מרגלית, ובו הפעילו סדנה לאירחי קרמיקה, סדנת הדפס וסדנה לאריגת שטיחים אמנותיים.²²

לאחר ממבוש נחלקה האחריות על סדנת הקרמיקה הציבורית של עין הוד בין ג'ניה ברגר וברברה סובקיץ, שפיקחה על השריפות. בגלריה המרכזית הוכשר באותם ימים מרחב ייעודי לתוצרי הסדנה. הקורס המוסדי הראשון לקרמיקה שימושית

"הייתי בתקופת חיפוש עצמי אחרי צבא ואז ראיתי את המודעה. היות שאני ציירתי כל נעורי פניתי אליהם והזמינו אותי למבחן. קיבלנו דפי סקיצות חומים, פחם ועפרונות והיתה מודליסטית, מישהי מהכפר – התבקשנו לרשום אותה. מי שבחנו אותי היו רפי לביא, נעמי הוס, אד סרנוף ויוסף שאלתיאל, שהיה הדיקן של בית הספר. חזרתי הביתה ותוך ימים מספר קיבלתי הודעת קבלה – והתחלנו. היינו חבורה של 10-12 איש שנבחנו באותו יום והתקבלו, חבורה מאוד כיפית, עשינו דברים ופרויקטים ביחד. כך למדנו במשך שנתיים כמעט מדי יום והתנסנו בכל המלאכות: אפילו למדנו עשיית נייר עם אורה להבי-שאלתיאל. אני הגעתי מנהריה ובחרתי לגור בעין הוד באכסניה שהוקצתה לתלמידים, עד שפולתי לאיוו חירבה בכפר ששיפצתי בכוחות עצמי. הקונספט היה שבית הספר הוא לא יחידה נפרדת מחיי הכפר, אלא ממש חיינו את המקום ועם אנשי המקום, אלה היו השנים הכי טובות של עין הוד".

ב-1981 נסגר בית הספר בשל חילוקי דעות פנימיים ובעיות תקציב. מבנה האכסניה ששיכן את התלמידים פועל כיום כאכסנייה לתיירים המופעלת על ידי עמותת התיירות "כרמלים".

למרות התקוות והשאיפות שתלו אמני הכפר בהקמתו של בית הספר לאמנות בעין הוד, שפעל במתכונת אקדמית, מבט לאחור מגלה כי דווקא הסדנאות הציבוריות ובתי המלאכה הם אלו שהותירו את החותם העמוק והמשמעותי ביותר על תהליכי

הדוויג גרוסמן בסטודיו, צילום: א. האוזר. ארכיון גבריאל טלפיר, מרכז מידע לאמנות ישראלית, מוזיאון ישראל, ירושלים. מתוך "החרס", 1972

לניסיונות. התנור היה בגודל חמישה קוב ועמד בפנינה השמאלית, כותבת להבי-שאלתיאל בספר הזיכרונות. "בתכנית הלימודים של קורס הקרמיקה קראו והלכו הרבה בעקבות כדים עתיקים. ולפני שבנינו כד עשינו סקיצות, ורק לאחר אישורה של ג'ין מאיר – בנינו את הכד".

בהשראת מתודת לימוד זו, הכוללת יצירת כדים כחלק מתהליך הלימוד, מוצג בתערוכה "ועכשיו אל החומר" המיצב "בעקבות כדים", שבו כדים קרמיים מתקופות שונות בקרמיקה הישראלית, משנות ה-60 ועד ימינו. כיום, חלק ממבנה הסדנה ההיסטורית בעין הוד ממשיך לפעול במתכונת של סדנה לקרמיקה, אך בניהול פרטי של אמנית הקרמיקה שרון בריל.

בסדנה נפתח ב-1956 על ידי משרד העבודה, ומי שלימדו קרמיקה בבית המלאכה קיבלו את משכורתם ממנו. חלק מהתלמידים היו עולים חדשים שהגיעו מטירת כרמל, וחלקם חברי הכפר. מטרת הקורס היתה ללמד אותם מקצוע שיוכלו להתפרנס ממנו. גם המשתתפים קיבלו שכר ממשרד העבודה. "לרבים היתה זו המשכורת שהחזיקה אותנו מבחינה כלכלית", כותבת להבי-שאלתיאל.²³

המורים בקורס הקרמיקה היו האמנית ג'ין מאיר שהובילה את הקורס; המהנדס אריה וורטש מבית החרושת לקרמיקה נעמן בקריות, שלימד יצירות קרמיקה וגם עזר לבנות את תנורי הקרמיקה והזכוכית הראשונים בעין הוד; חנה פיזור ואביבה מרגלית שלימדו עיצוב; ומרסל ינקו שלימד רישום. מנהל הקורס היה יוסף שאלתיאל.

"בסדנת הקרמיקה היה תנור קטן המיועד

צלם לא ידוע. עזבון יוסף שאלתיאל

סדנת האריגה הציבורית של עין הוד. מצולמות לווה זייבלד ואירם סמואל. צילום: הלה פרנבך

מיוזם "שיקום ושימור יצירות הסימפוזיון", ביוזמת גלריה עין הוד וועדת האמנות של הכפר, ובהובלה של קבוצת אמניות קרמיקה עכשוויות, שמחדשות את התצוגה במרחב הציבורי.

גם חדר ההדפס של עין הוד השפיע על התפתחות המדיום, והוא אחד מבתי המלאכה השוקקים בכפר מאז הקמתו והיחיד שפועל עד היום במודל של סדנה ציבורית. הזכות על הקמתו שמורה למשה כהן (1897–1964), יליד רוסיה שעלה לישראל בשנות ה-20 של המאה הקודמת. כהן התיישב בירושלים ושימש כעובד ב"דפוס גרפיקה" של מאיר גור אריה וזאב רבן, שהוקם בחסות "בצלאל", וכן עבד כדפוס-אמן אצל אבן פן.

בשנת 1956 קיימו בעין הוד נשף פורים אשר הכנסותיו הוקדשו לרכישת המכשיר

שחלקם הוצג בתערוכת יחיד ב-1957 במוזיאון תל אביב.

במשך שנות ה-60 היתה ברגר מהאמנים האחרים על הסדנה לקרמיקה של עין הוד, לימדה בה קורסים וסמינרים ומאוחר יותר גם בבית הספר לאמנות. ב-1965 היא השתתפה בסמינר בינלאומי לקרמיקה בגמונדן, אוסטריה. בעקבותיו ובהשראתו היתה מיוזמי "סמינר עבודה בינלאומי לקרמיקה ארכיטקטונית", שהתקיים בעין הוד בסתיו 1966. המרצה המרכזי בסמינר היה עמנואל לוצאטי, ששב לעין הוד.

בסמינר השתתפו אמנים מאוסטריה, יפן, שוודיה, יוגוסלביה, ישראל ועוד, שיצרו תבליטים קרמיים אשר הוצבו ברחבי כפר האמנים. עבודתה של ברגר, שנוצרה במסגרת אותו סמינר בינלאומי, מוצגת עד היום על הקיר החיצוני של גלריה לאמנות עין הוד שבמרכז הכפר. בימים אלו, 60 שנה לאחר שהתקיים הסמינר, יצא לדרך

האמנים שלמדו בקורס עם לוצאטי יצרו לאחריו עבודות קיר מקרמיקה שהוצבו במוסדות ציבור שונים ברחבי הארץ.

אחת האמניות שהושפעה עמוקות מלוצאטי הייתה ג'ניה ברגר (1907–2000), ציירת, מעצבת במה ותלבושות ואמנית קרמיקה ישראלית, שנחשבת למעצבת הבמה המקצועית הראשונה בישראל. ב-1953 נמנתה ברגר עם מייסדי כפר האמנים בעין הוד, ובהשפעת ינקו החלה לעסוק גם ב"אמנות פופולרית, כגון קרמיקה והדפסי-אמנות, שידברו אל ההמונים".²⁶ בין לוצאטי וברגר נרקם קשר, וב-1961 ברגר ביקרה את לוצאטי בסדנתו שבאיטליה.

"בקראמיקה יש מן הציור ומן הפיסול", הסבירה ברגר את המעבר למדיום זה. "זאת אמנות ארצישראלית, קשורה באדמה, בחול, בטבע המקום, בראשונות".²⁷ מן הפסלים עברה גם לתבליטים ולקירות,

התרומה להתפתחות האמנות הקרמית בישראל התרחבה למתודות מפתיעות ב-1958, כשהאמן ומעצב התפאורות האיטלקי עמנואל לוצאטי הגיע לכפר, בהזמנתו של ינקו.²⁴ "מאחר שלוצאטי היה גם אדריכל, הוא הגיע לרעיון של שילוב אמנות באדריכלות", כותבת להב-שאלתיאל. "עד אז כמעט ולא היה נהוג בארץ לשלב אמנות בבנייני ציבור. אבל לוצאטי לימד אותנו איך לעשות אריחים ותבליטים מקרמיקה. הוא נתן לחברי הכפר קורס של כחודש ימים, לימד את ערבוב החימר עם שמוט גס (השמוט העדין היה לכדים) ועבודה עם זיגוג".²⁵

כ-15 אמנים מהכפר למדו בקורס של לוצאטי: ברגר, ינקו, שאלתיאל, הזוג ממבושי-מרגלית, דב פייגין, חיה מגל, קלייר יניב, גדליה בן צבי, יוסי מנדלה, טוביה יוסטר ואחרים. ינקו, בזכות קשריו וכישוריו, טיפח את הקשר עם משרד העבודה כך שכל

סימה שלונים בחדר ההדפס. צלם לא ידוע

הליתוגרפי הראשון בכפר. "סדנת הליתוגרפיה נתחבבה מאוד על אמני עין הוד וכוח משיכתה חורג אף מעבר לתחומי הכפר", כותבת להב־שאלתיאל.²⁸

כהן מילא תפקיד מפתח בהקמת הסדנה לדפוס־אבן בעין הוד. "מישהו סיפר שבידי האמנים בכפר עין הוד מצוי מכשיר יד ליטוגרפי וכי הכל משתוקקים להפעילו אך איש אינו יודע כיצד ייעשה הדבר", מתארת כתבה במעריב מ־1963 את השתלשלות האירועים. "כהן ידע את כל סודות השיטה הליתוגרפית. הוא לא נתכוון לכמוס אותם מפני אמני עין הוד. כך זה התחיל".²⁹

כהן הוזמן להעביר קורס קיץ בעין הוד ובתום הקורס הוקמה הסדנה, שהיתה "כמפעל יחיד מסוגו בכל הארץ, בו יכול אמן לבצע את יצירותיו בליטוגרפיה,

להבדיל ממכוני הליטוגרפיה התעשייתיים המשמשים לצרכי הדפסה המונית".³⁰

כהן סיים את עבודתו בבצלאל וביקוריו בעין הוד הלכו ותכפו. הוא שיפץ כמו ידיו בקתה עזובה והפך אותה לביתו, ונעשה מדריך ויועץ להדפס בסדנה שצברה פופולריות רבה, ומשכה אליה אמנים מרחבי הארץ שגילו את המדיום והתנסו בו. כך למשל הפסלת חוה מחותן, שלימדה בעין הוד, נמשכה אל חדר ההדפס והחלה לשלב הדפסים בגוף העבודות שלה.³¹

לאחר מותו של כהן המשיכה את דרכו תלמידתו להב־שאלתיאל (1936–2017), שניהלה את הסדנה במשך כ־50 שנה ביד רמה, תוך שהיא מתמקצעת כדפסית ומעבירה הלאה את יסודות הטכניקה. החינוך לאמנות וההוראה היו ציר מרכזי בחייה, ורבים מתלמידיה הפכו גם הם לאמנים. לאחר מותה, חדר ההדפס של עין הוד עמד ריק במשך שנים, עד שתלמידותיה תמר נבון ורייז'י סרנוף וולפיש יזמו את התחדשותו.

מאז שנת 2021 מתקיימות בחדר ההדפס סדנאות והדפסות במגוון טכניקות עכשוויות, בהן מונופרינט, בלט ותחרית יבש, תוך שימת דגש על עבודה עם חומרים ממוחזרים וידידותיים לסביבה.³² חדר ההדפס שוכן באותו מבנה אבן מיתולוגי והוא נקרא על שמו של כהן ז"ל. אבני ההדפס המקוריות של האמנים שהדפיסו בו לאורך השנים, כמו גם המכשש וכל החומרים ההיסטוריים מהסדנה המיתולוגית, מוצגים בו עד היום לקהל המבקרים. ▶

הערות

1. אורה להב־שאלתיאל, **זיכרונות מראשית הכפר 1953–1980**, הוצאה עצמית, ינואר 2017.
2. שם.
3. **חוברת סדנאות וסמינרים בעין הוד**. הוצאת אגודת שוחרי עין הוד – הוועד המייסד, שנה לא ידועה (שנות ה־60).
4. כרות פרסום מועצת פועלי חיפה, 1961.
5. ג. משה, "אולפן לאמנות לפועלים ולחובבים נוסד בעין הוד", **מעריב**, 1961.
6. "השתלמויות מורים לציור ולאמנות כפר האמנים עין הוד", הוצאת משרד החינוך, תשכ"ח.
7. בשנת 1963 התמנה משה טמיר לתפקיד המפקח על לימודי האמנות במשרד החינוך. במסגרת תפקיד זה פיתח סמינרים להוראה ויום את "שבוע האמנות" בבתי הספר. הוא החזיק בתפקיד זה עד 1988.
8. "השתלמויות מורים לציור ולאמנות כפר האמנים עין הוד", הוצאת משרד החינוך, תשכ"ח.
9. "סדנא דארעא חד הוא": ביטוי שמקורו בתלמוד, ומשמעותו "גוף הקרקע אחד הוא בכל המקומות". הביטוי משמש בהשאלה כפתגם שמשמעותו "מנהגי בני האדם דומים הם בכל מקום".
10. "השתלמויות מורים לציור ולאמנות כפר האמנים עין הוד", הוצאת משרד החינוך, תשכ"ח.
11. אריה נשר, "עין הוד כפר אמנים או אחוות קיץ", **הארץ**, 1964.
12. שמעון רפפורט, "כפר האמנים נהפך לכפר רפאים", **מעריב**, ינואר 1969.
13. שם.
14. "בי"ס לאמנות יוקם בעין הוד", **למרחב**, יולי 1970.
15. **חוברת סדנאות וסמינרים בעין הוד**. הוצאת אגודת שוחרי עין הוד – הוועד המייסד, שנה לא ידועה (שנות ה־60).
16. **חוברת בית ספר לאמנויות כפר אמנים עין הוד**. עיצוב: נעמי הוס. הוצאה עצמית, 1977.
17. ב־1957 שאלתיאל השתלם באקדמיה לאמנויות יפות בוונציה, וב־1963 סיים את לימודי הווייט־ראו' בבית הספר לאמנות שימושית על שם אולי־בייה דה סר בפריז. עבודת הווייט־ראו' הציבורית הראשונה שיצר הוצבה במלון דן כרמל בחיפה,
18. אריאלה ראובני, "התעוררות בעין הוד", **דבר**, 1976.
19. תכתובת בין בית הספר לאמנויות עין הוד ואוניברסיטת חיפה, עובון יוסף שאלתיאל.
20. שיחה עם הכותבת, מאי 2025.
21. גדעון עפרת, "ראשית הקראמיקה הישראלית 1932–1962". קטלוג, מוזיאון הרצליה, 1991.
22. התערוכה "אביב נצחי" על אודות סדנת ממבוש לאריגת שטיחים, עין הוד, 1966–1985 הוצגה במוזיאון הרצליה לאמנות עכשווית בשנת 2025 (אוצרת: צאלה קוטלר הדר).
23. אורה להב־שאלתיאל, **זיכרונות מראשית הכפר 1953–1980**. הוצאה עצמית, ינואר 2017.
24. עמנואל לוצאטי (Emanuele Luzzati, 1921–), היה אמן רב תחומי איטלקי ממוצא יהודי, אנימטור, מעצב תפאורה, צייר, כונאי ומאייר ספרי ילדים. מוזיאון על שמו נמצא בנמל העתיק של ג'נובה.
25. אורה להב־שאלתיאל, **זיכרונות מראשית הכפר 1953–1980**. הוצאה עצמית, ינואר 2017.
26. מריס טימן, "המנימליזם הילדותי של ג'ניה ברגר", **דבר**, ינואר 1983.
27. גדעון עפרת, "ראשית הקראמיקה הישראלית 1932–1962". קטלוג, מוזיאון הרצליה, 1991.
28. אורה להב־שאלתיאל, **זיכרונות מראשית הכפר 1953–1980**. הוצאה עצמית, ינואר 2017.
29. א. דולב, "אורחי סוף השבוע ותושבי הקבע", **מעריב**, 1963.
30. שם.
31. שיחה עם לאה דרום, ביתה של חוה מחותן, על פועלה של האמנית בעין הוד, 2025.
32. רייז'י סרנוף וולפיש ותמר נבון, על אודות התחדשות חדר ההדפס, 2025.